مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

محب‌الله زغم

۲۰۲۳/۰۶/۰۴

نورستاني ژبه زمور د لرغوني ژوند هېنداره

د نورستاني، پښتو، فارسي دري ژبيز قاموس په اړه څو خبرې

نورستاني ژبه هغه هېنداره ده چې خپل لرغونی ژوند، باورونه، دودونه او فرهنګ په کې لیدلی شو. نورستان هغه مهال-پل دی چې مور له خپلو تېرو پېړیو سره نښلوي؛ له هغو
وختونو سره چې په اړه يې خورا لږ معلومات لرو.
د عربو په راتلو سره، زمور د هېواد اکثره قومونه مسلمانان شول او له خپلو تېرو باورونو او ځینو دودونو سره يې مخه ښه وکړه نو د لرغونو افغانانو د فرهنګي ميراث يوه مهمه برخه د تل لپاره له منځه لاړه. کله چې د يوې ټولنې ځينې پديدې له منځه ځي، ژبه يې هم په هغو پديدو پورې اړوند نومونه او اصطلاحات هېروي. مور په فارسي، پښتو او د هېواد په نورو ژبو کې د اسلامي پېړ نه مخکې حالات په ليکلي بڼه نه وو خوندي کړي او شفاهي ژبو مو هم ښايي د اسلام په راتلو سره د تېرو وختونو يو برخه مردوده ګڼلې وي او له نويو معتقداتو سره د ټکر په ګناه يې د هېرېدلو دوزخ ته اچولې وي. نو زمور د هېواد نورې ژبې مو هغو وختونو ته نه شي وروستلی چې د نوستالجي حس مو يې د ليدلو تلوسه لري.
د هېواد په ژبو کې يوازينۍ ژبه چې ممکن د لرغوني زماني ميراثونه په کې خوندي پاتې وي، نورستاني ژبه ده ځکه چې په ټول وطن کې د اسلام او اسلامي باورونو تر خپرېدو دوولس سوه کاله وروسته لا هم د دې ژبې ويونکو خپل پخوانی دين، ژبه، فرهنګ، باورونه او دودونه ساتلي وو خو امير عبدالرحمن خان په ۱۸۹۶ ميلادي کال کې پر دوی اسلام ومانه او له خپل تېر سره مخه ښې ته يې اړ کړل. له بده مرغه داسې برېښي چې نورستانيان هم د خپلو نورو تربورانو يعني پښتنو، تاجيکو، بلوڅو، پشه‌يانو او نورو غوندې له ليکلو سره چنداني جوړ نه وو. ما د کوم کتاب نوم نه دی اورېدلی چې د اسلام تر منلو وړاندې دې په نورستاني ژبه ليکل شوی وي. بله بدبختي دا ده چې هاغه مهال چې امير عبدالرحمن خان نورستان ته لښکري ولېږلې، جنګيالي او توريالي عسکر خو ورسره پرېمانه وو خو کوم ابو ريحان البيروني ورسره نه و چې هلته دې پاتې شي او د نورستانيانو د پخواني دين، لرغونو باورونو، اعتقاداتو، او ارزښتونو په اړه تحقيق وکړي او دا ارزښتمنې پانګې خوندي کړي.
اوس چې ځوان لوستی نسل مو تر يوه بريده د فرهنګي ميراثونو په قدر او ارزښت پوه شوي دي، نورستاني ځوانانو ته مهم کارونه ګوري. خو د نورستانيانو اوسنی نسل له خپلو نيکونو څخه يو سل او پنځه ويشت کاله واټن لري نو دوی به د خپل تېر په هکله ډېر څه نه وي اورېدلي. له بلې خوا، پر افغانستان باندې د روسي پوځ تر يرغل وروسته او د جهاد د نغرې په ګرمېدو سره، د نورستان د ځوانانو اسلامي جذبې هم په خوټېدو شوې نو ښايي چې د خپلو نيکونو ځينې ميراثونه هم ورته يو مخ کفري ښکاره شوي وي او د جهاد په اور به يې سوځولي وي.
مثل دی چې «جومات کې ونړېږي هم، محراب يې روغ پاتېږي.» نو کېدای شي چې نورستاني ژبه لا هم په خپله خزانه کې ځينې نايابې مرغلرې ساتلې وي. ښايي په دې ژبه کې لا هم داسې هېنداري وي چې زمور ډېر هېر شوي وختونه زمور سترګو ته ودروي. نو د دې ژبې د کلمو، اصطلاحاتو، متلونو، محاورو، کړنو – انګېرنو، او (که لا ژوندي وي) پخوانيو باورنو، اساطيرو او عقيدو خوندي کول، خورا ارزښتمن کار دی. که نن هم د نورستاني ژبې د فولکلور په خوندي کولو لاس پورې نه کړو، نو سبا به مو لا زيات څه له لاسه وتلي وي.
له ښه مرغه، د نورستاني ژبې او فرهنګ د خوندي کولو هلې ځلې شوې دي او قدرمن استاد سليمان سون آرا هغه څوک دی چې په دې برخه کې يې ډېر کار کړی دی. ښاغلي سون آرا په دې وروستيو کې د نورستاني ژبې ځلورژبيز قاموس کښلی دی چې د نورستاني ژبې څه باندې ۴۰۰۰ کلمې د الفبا په ترتيب سره په کې راغلي دي او د هرې

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارئ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

کلمې مخې ته يې فارسي، پښتو او انګليسي معادله کلمه ليکل شوې ده. د دې قاموس په لوستلو سره څو مهمو ټکو ته مو پام کېږي:

۱. ځيني نورستاني کلمې په پښتو او/ يا فارسي کې هم يو شان يا سره ورته دي. دا چې دا دري واړه ژبې د هندواروپايي ژبو په هندوارياني څانګه کې دي نو دغه مشترکات به هسې تصادفي «accidental» نه وي. د دې مشترکو کلمو ځيني نمونې به وګورو:

نورستاني	فارسي	پښتو	تبصره
زاں	زانو	زنګون	
زنزير	زنجير	زنځير	
ګا	ګاو	غوا	په فارسي او پښتو کې د «ګ» او «غ» غږونه يو پر بل اوړي.
نويی	نو	نوی	
وار	نوبت	وار	
نښوک	نول	مښوکه لرونکی	که د دې کلمې ريښه وګورو، ښايي له مښوکې سره يې رابطې نه وي.
ټيم		ټيم	اوسپنيز ډبی
جله	جاله	جاله	
چه کو	چاقو	چاکو	
ډل	دَل	ډله	د فارسي ژبې په کابلي لهجه کې هم دا کلمه شته، لکه په دې جمله کې: «يک دَل نفر آمده بود.»
پکرنګا	جنجال	لانجه	په پښتو او فارسي کې «پکر» د لانجې او شخړې د قياسي واحد په توګه کارېږي: «يک پَکَر جنګ کرديم.»
لچر	لچر	لچر	په دې قاموس کې د لچر معنا «شيطان صفت» راغلی دی خو دا په پښتو او فارسي کې د جنګيړه او غالمغالي په معنا استعمالېږي: هغه لچره ده = هغه له ژبې ورانه ده.
شيله	سردی	ساړه	فکر کوم په پښتو او فارسي کې د ژمې دوې چيلې (چله) به له همدې کلمې اخيستل شوې وي. خلک ګومان کوي چې چله به د فارسي له «چهل» څخه رغېدلې وي او معنا به يې څلوېښتي وي خو په ژمي کې دوې چيلې دي چې يوه لويه بلل کېږي او ۴۰ ورځې ده او بله يې وړه بولو چې ۲۰ ورځې ده. نو که خبره د څلوېښتو ورځو وي بيا خو لويه او وړه په کې نه وي. ښايي «چله/ چيله» همدغه «شيله» وي.
ډنګه	لاغر	ډنګر	د نورستاني او پښتو «ډنګه» او «ډنګر» خو بيخې سره نژدې دي خو په فارسي او پښتو کې د «د – ل» او «ګ – غ» د غږونو اوښتل را اوښتل معمول دي نو ښايي چې لاغر به هم له ډنګر سره رابطه ولري.
ټنګه	تنګه	ټنګه	ټنګه او غيران لا نه لرم.
تمان	تنبان	پرتوګ	
زره		زړه	په زړه فارسي کې زړه ته «دِرد» ويل کېده او په فارسي او پښتو کلمو کې د «رد» او «ړ» آوازونه سره اوړي، لکه: کردن = کړل، ګردن = غاړه
انواله	نواله	مړی خولې ته ورکوونکی	په کابلي فارسي کې «نواله» دې ته وايي چې مړی په خوله کې وژويي (په تېره بيا بادام، غوز يا نور زړي) او نرمه يې کړي او بيا يې د تيخوره ماشوم په خوله کې ورکړي.
دمکوته	دَمِ آهنګر		په کابل کې اوس هم فارسي ژبې هغې وسيلې ته چې د پښ بټۍ ته پوکی ورکوي، دم وايي. ښايي دا کلمه له نورستاني

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

			ژبې فارسي ته راغلې وي ځکه چې په نورستاني کې «دمی» باد ته وايي. البته په فارسي کې دم د ساه په معنا شته: دم گرفتن = ساه سمول

۲. د ځينو اصطلاحاتو او کلمو لپاره په پښتو او/ يا فارسي کې څه نه لرو نو انګليسي يا عربي کلمې ورته کاروو خو نورستاني ژبه ورته خپل اصطلاحات لري، لکه:

- ڇڇی سته = مستعمره (حال دا چې دا د اوس مهال سياسي اصطلاح ده)
- جراسته = هضم کول (په فارسي متنونو کې اوس د هاضمې پر ځای د «گوارش» کلمه کارول کېږي خو زمونږ د خلکو په ژبه کې دا کلمه نشته او نه په ايراني فارسي کې د «گواريدن» فعل شته).
- توع = طبقه، قشر
- پوعګدا = د کوي (چيچک) واکسين
- پليلچام = رابر = ربړ (rubber)
- پـڇـع = د هاکي ډنډه
- برلدش = قيامت
- بګيره = حرامونی
- بوسته = انتظار کول
- بار = خونبها، ديت
- اَيو = برکت
- ارم = سوله = صلح (ګومان کېږي چې د پښتو سوله به د عربي صلح مفغنه بڼه وي)
- آګع = د جمعې ورځ (په فارسي کې آدينه د جمعې ورځ ته وايي خو په اوسنۍ پښتو کې ورته نوم نه لرو)
- اګليک = ناشُکره
- اوښه کراله = طبيب/ ډاکټر (ايرانيان اوس د «پزشک» کلمه کاروي خو ما د افغانستان د فارسي ژبو په هېڅ لهجه کې دا کلمه نه ده اورېدلې).
- اوښه کره = درمل جوړوونکی = فارمسست
- اونځله = ملاريا
- لاڼه = غلام
- لاڼې = کنيزه
- وم = انسان (د انسان لپاره په پښتو کې «سړی» لرو خو په فارسي کې «آدم» او «انسان» دواړه عربي دي).
- پلټن = د عسکرۍ دوره
- دوښوک = قيامت

۳. د هرې ژبې کلمې د هماغه ژبې د ويونکو ځينې فرهنګي ارزښتونه رابنيي. په انګليسي کې ماما او کاکا دواړه «uncle» بلل کېږي، ترور او عمه ته «aunt» ويل کېږي او د ماما، کاکا، ترور، او عمه لوڼې او زامن «cousin» بولي. خو مونږ هر يوه ته جلا نوم لرو. دغه توپيرول له يوې خوا هر چا ته د توجه او پام کولو معنا لري او له بلې خوا ممکن زمونږ له هر يوه/ يوې سره زمونږ د عواطفو توپير وښيي. په نورستاني ژبه کې د خپلوانو په سلسله کې لا بل توپير وينو چې په فارسي او پښتو کې نشته، لکه:

- جيښتا = مشر تره
- جيښتو = مشره ترور
- کعښتا = کشر تره
- کعشتی نو = کشره ترور
- مجمه = منځنی ورور
- انعه = بې موره هلک
- انعيں = بې موره نجلۍ

۴. هره ټولنه په ځينو خاصو چارو کې ډېرو جزئياتو ته متوجه وي او هر جزء ته يې کلمه/ اصطلاح جوړه کړې وي. پښتانه چې پوونده او مالداره خلک وو، د ځارويو د مختلفو عمرونو او جنسونو لپاره خپل اصطلاحات لري، لکه: ورغومی، سيرلی، وزګوړی، وزه – وری، ميږه، پسه – سخی/ سخی، سخوندر، غوا، غوايی ... همدارنګه د ځارويو شمېر او ډلو ته هم کلمې لري لکه ټولۍ او کنډک چې دا اصطلاحات بيا وروسته د نظامي جزوتامونو لپاره وکارول شول. په نورستاني که هم وينو چې د ځارويو د مختلفو عمرونو لپاره مختلف نومونه کارول کېږي او لا

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

جالبه دا چې د څارویو رنګونه او نورې ځانګړتیاوې هم ورته مهمې دي خو ولې؟ ځواب یې د دوی په فرهنګ کې باید ولټوو. دا نمونې به یې وګورو:

- تره عه = هغه غوایی چې تندی یې سپین وي
- زعملع = هغه غوایی چې نور بدن یې سور خو تندی یې سپین وي
- پکع = د آس د پښو سپینه برخه
- پوعاسته = غوا په شپږو راوستل
- اځه (اځه ګښې) = هغه څاروی چې یوه خوټه یې نه وي
- انی بوسته = هغه خوسی چې د مور غولانځه په غلا رودي
- پلیه سته = له غره څخه د څارویو راوستل
- پښی = د پوښتنې غوښه
- ښکولی = هغه غوا چې شپږې کمې کوي
- کځ = د سیرلې د څټ وژغنې
- ماشال = په غره کې د شپنو کوټه

۵. په دې قاموس کې هغه کلمې خورا کمې دي چې مورِ ته د نورستانیانو د پخوانیو باورونو او خاص فرهنګ په اړه څه وایي. ما ایله دغه څو کلمې په کې پیدا کړې:

- مان = خدای (دلته باطل خدای معنا شوی دی)
- مانتاه = عبادتځای
- دوښوک = قیامت
- تتوعوک = وړوکی بوت
- بنځیک = نوروز

محب الله زغم

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولـئ